

У країні напеїв

58

...Стежка петляла між буками із зеленкуватими, вкритими твердими наростами стовбурами. Їхні крони закривали небо, й угорі, хоч і миготіли просвіти, важко було визначити, де сонце і яке воно. Похмуро було в гірському лісі й тихо. Та ось пройдено одну галявину, другу, облутані ожиновими петлями моховиті валуни, зігнуті, покручені вітром стовбури, обліплений грибами-трутовиками бурелом, і ліс врешті позаду. Почалися осипи, горбисті зелено-жовті схили із вкрапленнями ікластих каменів. Деякі з них дедалі збільшуються й збільшуються, стають схожими на bastiони фортеці, що підпирають небо.

Володимир СУПРУНЕНКО

світлу дорогу, що в'ється між пологими грядками.

У дитинстві я майже щоліта бував у Криму. Скупавшись у морі, любляв лежати на гарячій гальці й дивитися на гори, оповиті туманом. Дуже близькі, але тоді для мене недоступні, а тому ще більше загадкові й притягальні. Що там, на вершинах? Що росте й хто живе в тому піднебесному світі? Пізніше я дізнався, що південна, найвища гряда Кримських гір являє собою не гребінь, а хвилясту рівнину, вкрити гірськими (альпійськими) луками з безліччю трав і квітів. І тут пролунало слово «яйла». Так, як з'ясувалося, тюркські народи зазвичай називали відгінні літні (тюркський корінь «яй» або «яз» – літо) пасовища в горах. Мені, котрий виріс у степовому полуденному краї (раніше він називався Диким Полем), завжди здавалося, що степ – це площина, розташована поряд з морем і перебуває на одному з ним рівні. Насправді ж існують степи (до того ж у незайманому, первісному вигляді!) на позазмарних висотах. Це доволі поширене явище в багатьох гірських системах. У Карпатах високогірні степові ділянки, котрі використовують як пасовища, на-

Дедалі крутішає стежка, дедалі важчає крок. Зупиняєшся, відсапуєшся, озираєшся. Раптом (це справді відбувається зненацька!) починаєш крокувати без натуги, ривків, здіймаєш погляд, і перед тобою не бурий вертикальний схил, а... ніби розчиняється вікно й відкривається горбкувата далечинь, над якою

зграйками бродять легкі хмаринки. Від них – і тіні, що грайливо пробігають зеленими луками, і, здається, навіть легкий подих свіжого з чебрецевою гіркотою вітерцю. У височині кружляє й кружляє, розпластавши широкі крила, великий птах. Напевно, гриф виглядає здобич. Гірська стежка перетворюється на

зиваються «полонинами», на Кавказі – «ейлагами», в Середній Азії (Тянь-Шань, Памір) – «джайляу», «джайлоо», «сирти»). Є, щоправда, одна географічна особливість. Якщо в горах того ж Паміру рівнинні ділянки являють собою лише замкнуті столоподібні плато, над якими височіють гірські піки, то в Криму площини-яйли, підрізуючи гірську грядку, нібито її покривають, стають дахом для неї. Тому географічний термін «яйла», яким позначають високогірний кримський рівнинний ландшафт, став власним ім'ям. Ним нарекли всю величну південну кримську грядку, вважаючи підняті на тисячометрову висоту степи її головною особливістю.

Яйла, що здійсмається над Південним берегом Криму, – унікальна гірська країна, витягнута з південного заходу на північний схід. Її платоподібні вершини, розділені долинами й перевалами, як у державі штати або області, мають свої назви, однак у кожній обов'язково є слово «яйла», що означає належність до високогірного степового краю: Байдарська яйла, Ай-Петринська яйла, Ялтинська яйла, Нікітська яйла, Гурзуфська яйла, Бабуган-яйла, за Ангарським перевалом на схід простяглася Демерджі-яйла, Долгоруківська яйла, Карабі-яйла та яйла Орта-Сирт. Незважаючи на ландшафтну схожість, кожна яйла має своє лице, свої особливості й визначні пам'ятки. На найвищій Бабуган-яйлі міститься найвища точка Криму – Роман-Кош (1545 м). На південних схилах масиву Демерджі, звернених до широкої розпадини, в якій білють будиночки села Лучисте, видно кам'яні колони, казкові фігури. Це так звана Долина привидів, де кам'яні химери утворилися в результаті обвалів і невпинної роботи кримських вітрів. На найбільшій і дикій Карабі-яйлі (назва перекладається як «чорний павук») заслуговують на увагу так звані кам'яні метелики. Це викладені з каменю загадкові фігури біля гори Іртиш. Знаки порівнювали навіть із зображеннями в південноамериканській пустелі (як і на кримській Яйлі, зображення там зорієнтовані чітко на північ).

Під час мандрівок Паміром, долаючи черговий перевал, я використовував нагоду «збігати» до киргизьких юрт, що білили вдалині на зеленіх галявинках, і пригоститися кумисом. Недарма саме в Киргизії народився такий рух, як «джайлоо-туризм». Відвідування місцевих гірських пасовищ – це проникнення в дивний світ відвічної природи й самотньої чабанської культури, давніх племінних звичаїв. Поїздка до Криму та на Яйлу, в яку я закохався з першого студентського походу, стала для мене ледве не щорічною обов'язковою прогулянкою, своєрідним ритуалом, розминкою перед далекими мандрями. Під час походів, як правило, десятки зустрі-

чей з колегами-андрівниками, туристами з різних країн. Адже якщо «джайлоо-туризм» народився порівняно нещодавно, то кримські яйли – це давня туристична Мекка, що майже будь-якої пори року доступна для любителів піших, велосипедних і спелеологічних подорожей.

На яйлах багато різних доріг і стежок – обирай будь-яку! Місцина тут вільна, відкрита, не заблукаєш, рано чи пізно вийдеш до потрібного місця. Коліями, в яких жовтий типчак утоптаний, прим'ятий і схожий на килимові ворсинки, навіть під важким рюкзаком (особливо після стомливого спекотного сходження) ідеться легко й вільно. Якщо рухатися краєм Яйли, повсякчас відкриваються дивні казкові краєвиди (одна з ущелин, що веде на Нікітську яйлу, так і називається – Казкова). Південні схили гряди обривчасті, грізними зубцями постають скелі, внизу об них розбивається зелений сосновий прибій. Далі – море, яке не має обр'ю, велика вода зливається з небом і, здається, живе з ним одним життям. Суден не видно, їх угадуєш з маленьких білих подряпин на блакитному «моресхилі». На Яйлу сходять, щоб побачити, як над морем із рожевого туману народжується сонце. Незабутне видовище!

З півночі на Яйлу накочуються зелені вали дубових, грабових, ясонових, а трохи вище – букових лісів. Їхні язички проникають і на плато. Трапляються на ньому й соснові острівці (людина постаралася!). Серед хвойних порід на Яйлі виокремлюється унікальна сосна Станкевича, що примудряється рости просто з розколин скель. Окремі кострубаті деревця з покрученими стовбурами й химерними кронами стирчать в улоговинах між пагорбками. Ну ще куці шипшини. Як же без них?! Учені сперечаються: одні вважають, що колись яйли були вкриті лісом, інші стверджують, що значні площі карстових плато були безлісними споконвіку. Так чи так, але в раз «у чистому полі» дуже підходить сучасному ландшафту. В основному, звісно, яйли сьогодні – це степ. Чисте дике поле. Саме так. Пам'ятає в Миколи Гоголя в «Тарас Бульбі»: «Черт вас возьми, степи, как вы хороши!»? На жаль, це в далекому минулому. Полуденний український степ, яким так захоплювалися мандрівники, нині майже весь розораний. Дивовижної краси степовий світ зберігся лише в заповідниках, на схилах балок, а ще на найвищому гірському поверсі Криму – на яйлах. Навесні їхні горбкуваті рівнини являють собою унікальні квітники, своєрідні природні ботанічні сади. Яскравий килим вкриває весь дикий степовий простір Яйли – неза-

бутнє хвилююче видовище, заради якого варто хоч раз у житті піднятися сюди. У тутешніх польових квітах (майже тисячу видів рослин можна побачити на кримських гірських луках, серед яких 45 – ендеміки) всі земні кольори та їхні відтінки. Можна нескінченно милуватися чудовими візерунками, витканими із синіх витончених перелісків, зонтикоподібних дзвоникових примул, яскраво-жовтих горлиців (адонісів), ніжно-фіолето-

вих крокусів (шафранів), великих бузкових бутонів «сплячої красуні» кримського високогір'я – сон-трави (прострелу) та інших весняних первоцвітів. Заворожують як поодинокі, так і «букети» червоних, жовтих, рожевих півоній. На деяких плато ними вкриті цілі поля. Здається, хтось спеціально їх тут посадив і доглядає з рекламною метою. Однак недовгий вік цієї квіткової пишноти. Уже до середини літа пекельна спека й гірські вітри перетворюють яйли на безживні пустища, вистелені сухими травами. Незатишно буває подорожньому на цих пустельних просторах. Погода на Яйлі доволі примхлива. Майже постійно тут дмуть сильні вітри. З різнобарвних хмар (їхні кольори, здавалося, передаються й тутешнім вітрам), які налітають із моря й наповзають із півночі, то гримить, то лле, то спиле. Нерідко дікі простори затягує туманом, у якому легко загубити стежину. Блукати в туманній завісі доводиться й досвідченим мандрівникам, що вже казати про туристів-новачків. І воду тут не скрізь знайдеш.

би старі, ношу штани рвані» – так у давнину говорили про шукачів скарбів. Це – одна з найдавніших професій. Вона й понині, хоч і не збагачує, однак заражає багатьох азартом пошуку захованих коштовностей, спокушає близькою удачею. Тому не дивно, що довкола пошуку скарбів не зникає магічний легендарний ореол, а сам процес –

вдалося добути за вчорашній день. Серед них були й досить рідкісні. Ці краї населяли різні народи, і кожний залишив тут слід. Зокрема й на Яйлі. Що саме робили на вітряних мало пристосованих для осілого життя плоскогір'ях давні жителі Криму? Тільки пасли худобу? Відповіді на ці запитання одного разу знайшлися в селі Пчолиному.

Це найвисокогірніше, найменше, найсолодше й, мабуть, найдавніше село Криму розташоване в розпадку на північному краї Карабі-яйли. Його називають столицею напеїв – лісового племені таврів. Колись тут було велике татарське поселення Куртлук. За радянських часів у цій місцині розмістили кінні ферми радгоспу «Зеленогірський», єдиного конярського господарства в Криму. Нині в Куртлуці, перейменованому після війни на Пчолине, не набереться й десяти житлових будинків. Я діставався до Пчолиного пішки. Від Голованівки (найближчого великого

Одного разу, кваплячись якнайшвидше дістатися плато Бабуган-яйли, ми забули поповнити запаси води. Йшли мовчки, пригнічені своєю помилкою, сподіваючись якось протриматися на диких грушах, які нарвали в лісі. Раптом я підняв голову й побачив косуль, котрі стрімко мчали луками. Вони неслися широкими вільними стрибками, лише під хвостами миготіли білі плями. Коли тварини зникли за вигином пагорба, попереду щось блиснуло – неначе осколок дзеркала в траві. Ми підійшли ближче й побачили... калюжу. Оце сюрприз! Ймовірно, дощова волога затрималася в глинистій впадинці. Пощастило нам. Щоправда, калюжа виявилася надто каламутною й неглибокою. Весь простір навколо неї був уतिकаний безліччю слідів. Ми почали обережно черпати кухлями більш-менш відстояну воду з заглибин, залишених копитами тварин. Удалося навіть наповнити фляги.

На яйлах нерідко можна зустріти людей з міношукачами, які, немов привиди, бродять між пагорбами. То сучасні шукачі скарбів. «Шукаю скар-

найчастіше якесь таїнство, стежка до казки, подеколи навіть спроба проникнути в потойбічний світ, інший вимір. На Яйлі саме це почуття й виникає. На Долгоруківській яйлі зустрів якесь пастуха на коні, до сідла були приторочені міношукачі і саперна лопатка. «Це я так, між іншим», – знітився він. Потім, коли розговорилися, пастух, переконавшись, що я йому не конкурент, зізнався, що пошук старожитностей – справа не лише захоплива, а й прибуткова. Шукач скарбів показав жменю позеленілих монет, які

населеного пункту, розташованого біля траси, що сполучає Білогірськ з Південним берегом), ліською широкою стежкою крокувалося бад'яро й легко. Геть непомітним був постійний підйом. І от за черговим поворотом дороги відкрилися зовсім близький край Яйли та приліплене до неї сільце. Прихисток на ніч мені дав Сашко Гринько – дужий усмішливий бородань-молдаванин. Як з'ясувалося, колишній геолог і зятятий турист. Живе в Сімферополі. Але поступово почав обживати гірський Крим. І в майбутньому бачить себе

в кожній – «діра». Так тут називають печери. Яйла знаменита своїми карстовими порожнинами природного походження. Саме тут у 50-ті роки минулого сторіччя зародилася сучасна спелеологія й почав розвиватися спелеотуризм. За кількістю печер Карабі-яйла в Криму на першому місці. Тут розташована найглибша карстова шахта не лише на півострові, а й в Україні – печера Солдатська (517 метрів). Інтерес становить і печера Великий Бузлук (Льодовий колодязь), у якій лід не тоне навіть улітку. Загалом на

яйлі спелеологи нарахували 3500 воронки і 235 печер. Цілком можливо, що реєстр неповний. Свого часу, досліджуючи шахти, колодязі, грати Карабі, Володя Толстов відкрив до десятка нових печер. Розповідаючи про це, він скромно зауважує: «Кожний шукає і знаходить свою печеру. А я просто знайшов їх для кожного». Маленька затишна сімейна турбаза Толстових (з тишею, молоком з-під корови, лазнею та іншими атрибутами усамітненого гірського відпочинку) може будь-коли прийняти гостей. І новачка (як тут кажуть, «чайника»), і досвідченого скелелазу глава сімейства завжди готовий супроводити, забезпечивши сучасним спеціальним спорядженням, майже до будь-якої печери Карабі-яйли. Спуск у Великий Бузлук, Солдатська, а також у печери Нахімовська та Дружба є частиною розробленого Толстовим туристичного маршруту «Мала яйлинська навколосвітка».

Узагалі в Пчолиному кожний сам собі й спелеолог, і скелелаз, і збирач диких плодів, ягід, трав. Досвід Робінзона тут, далеко від магістральних доріг і галасливих міст, здобувається швидко. Без ледь не щоденних вилазок на яйлу (до того ж у будь-яку погоду!) Сашко Гринько не уявляє собі тутешнього життя. Щойно я переступаю поріг його будинку, він відкладає всі домашні справи й починає збирати рюкзаки. Можна нескінченно відкривати для себе цей дивний край. Для мого друга кожне сходження на Карабі – маленьке відкриття, пригода, що надовго запам'ятовується. Стежка пірнула в лісочок, обігнула розпадок і почала здійматися на хребет, звідки відкривається хвиляста сіро-зелена далина. Ці місця під північними схилами суворої Карабі люди вподобали давно. Ось ледь помітна стежка розширилася, її краєм рівними рядами стирчать камені – найімовірніше, тут пролягала давня дорога. А от купи валунів на схилі – можливо, це підпірна стіна. Пагорб, що майже окільцює лісок, цілком міг бути оборонним валом.

Після двогодинних блукань схилами Чомбаю (так тут називають невеликий гірський масив – своєрідний відріг Карабі на південь від Пчолино-

го) ми продерлися через густий чагарник і вийшли на вершину пагорба. Посередині білів кам'яний ящик, прикритий зверху величезною плитою.

– Цю могилу я виявив зовсім недавно, – сказав Сашко, сідаючи на камінь. – Про неї мало хто знає. Місця тут, як ти вже переконався, дикі, неходжені. А он віддалік, бачиш, скеля, схожа на жіночу постать, а поруч якась порожнина. Цілком можливо, що саме тут був храм Діви, котру особливо шанували напеї. Дуже ймовірно навіть, що це могила їхнього вождя...

Давня назва Кримського півострова Таврида, як вважають, походить від древнього народу таврів. А напеї (слово грецьке, означає «німфи долини») – одне з їхніх племен, що жили в районі Карабі-яйли. У кримських квітучих долинах таври-напеї розорювали поля, збирали дикі плоди, добували мед, ловили рибу, полювали, будували свої житла, народжували дітей, а на вітряних пласких вершинах яйли проводжали в останню путь своїх вождів, старійшин, жерців і героїв.

До речі, культура напеїв унікальна й самобутня, але відомо про неї дуже небагато. Залишилися довичні кам'яні пам'ятки – дольмени, менгіри, кромлехи. Переважно на Карабі-яйлі та підступах до неї. Це й надгробки, й родові усипальниці, й найдавніші «астрономічні інструменти» (розташування їх чітко вказує на деякі сузір'я й небесні світила).

– Цілком можливо, – розмірковує допитливий Сашко Гринько, смікаючи борідку, – що яйла була для них своєрідним природним храмом, величезним капищем, де вони спілкувалися з богами, виконували різні обряди. Трохи вище Пчолиного, на північному схилі Карабі, розташована велика печера-грот Шан-Кая-Кобаси. Закопчені склепіння, шар золи на дні, якась подоба малюнків на стінах... Припускають, що це було навіть житло жерця. Завтра ми там обов'язково побуємо. А безпосередньо на самій яйлі є печера Студентська, де виявлено петрогліфи. Можливо, їх теж залишили таври. «Кам'яні метелики» з цієї ж серії. Однак я впевнений, у яйлі ще багато давніх таємниць. Всіх і не розгадаєш.

– Але ж ти цього прагнеш?

– Прагнемо, – відповів Сашко (начебто як заспокоїв, мовляв, і для тебе, і для твоїх друзів тут знайдеться робота) і бадьоро покрокував щепнистою стежкою. За кілька кілометрів, коли ми досягли північного краю Карабі, відкрилися вкриті лісом гори, які плавними валами плывли вдалину. Легкі напівпрозорі хмаринки вкривали весь небосхил, звідки лилося на землю рівне м'яке світло. Ближче до вечора, коли ми верталися додому, хмари набули рожевого кольору. А над краєм плато з'явився шлейф із чорних хмар. Трохи нижче виднівся золотавий просвіт. Далі горизонт (напевно, вже над степовим Кримом) був залитий тривожним багрянцем. Там жили люди. До них ми й почали спускатися...